Sõprus emakeelse kirjandusega õpetab oma keelt armastama

„ÜTLE, KES ON SU SÕBRAD, JA MA ÜTLEN, KES OLED SA ISE.“ EESTI EMAKEELEÕPETAJATE SELTSIL ON SÕPRADEGA VEDANUD. JUBA KÜMMEKONNA AASTA JAGU ON SELTS VÄLJA ANDNUD EMAKEELEÕPETUSE SÕBRA TIITLIT INIMESTELE, KELLE PÕHITEGEVUS EI OLE SEOTUD EMAKEELEÕPETUSEGA, KUID KES OMA AVALIKES ESINEMISTES ON VÄÄRTUSTANUD EMAKEELEÕPETUST EESTIS JA TOETANUD SELTSI EESMÄRKE. JUUBELI PUHUL KOGUSIME NEILTSAMADELT SÕPRADELT NII MINEVIKUMÕLGUTUSI KUI KA TULEVIKUTÕLGENDUSI. KOKKU SAI VÄRVIKIREV JUUBELIKIMP.

TRIIN TOOME-HOSMAN

Kuidas on teie elukutsega seotud valdkonnas eesti keel 10, 20, 30 aasta jooksul muutunud? Milliseid muutusi kiidate heaks, millised teevad murelikuks?

Kaja Kärner: Üks, mis raadiot kuulates ja saateid salvestades iga päev kõrva lõikab, on uus komme aastaarv käänamata jätta. Kes viitsiks tänapäeval öelda „tuhande üheksasaja üheksakümne üheksandal aastal“? Kõik saavad ju aru, kui öeldakse, et kirjanik sündis 39 ja esimene teos ilmus talt juba 59. Ei sajandit, ei midagi. Ise peab aru saama! Ja saame ka. Terve suve püüdis Kristiine keskuse juurdeehituse juures pilku plakat „Avame september 2019“. Kas selle lugejale jäi midagi arusaamatuks? Ei jäänud. Ületamatuks on aga jäänud üks Vikerraadio telefonisoovikontserdi automaatvastaja numbrile helistanu, paludes õnnitleda sugulast, kelle sünnipäev on „kakskümmed kaks, null kuus, üheksateist“.

Ma ei tahaks anda hinnangut, mis on hea, mis halb. Keel peabki muutuma – ökonoomsemaks, täpsemaks, üheselt mõistetavamaks (kui pole just eesmärki olla mitmeti mõistetav). Kahju on, kui nominatiiv laiutab teiste käänete arvel, eesti keele neliteist käänet on hoidmist väärt haruldus! Teine viimase kümne aasta muutus ei puuduta nii väga keelt, kuid on suulises kõnes, raadiotekstides sealhulgas, märgatav: see on tahtlik halvustamine: teiste inimeste, mingi tegevuse või nähtuse, õieti kõige. Selle asemel et öelda „ma küsisin endale tasuta pääsme“, kuulen väljendit „peksin endale kutsed välja“; või „rahvas tõusis tagajalgadele“, või „nelja jalaga peale“ – ikka võimalikult halvustavalt. Kas see on üleüldine vihakõne pealetung, ei tea, aga nii on. „Absoluutselt!“

Ülo Vooglaid: Väga palju! Minu meelest on inglise keele lämmatav toime vene omast suurem. Koos keelega on sisse imbunud lamedat mõtlemisviisi. Eesti keel on väga kujundlik ja dialektiline. Näiteks sobib kasvõi see, et meie 24 tundi on „ööpäev” (öö ja päeva ühtsus, mille kohta inglise keeles öeldakse *round the clock* ja vene keeles *сутки*). Inglise keeles võib rääkida eesmärgist ja võib rääkida ka vahendist, aga eesmärgistatud protsessist, mis kulgeb eesmärgi ja vahendi ühtsuses, rääkida ei saa. Neil pole dialektikat, trialektikast rääkimata. Ääretut keele- ja meelekahju teevad kõiksugu elektroonilised vidinad. Keskkonnaks on eesti keeles ja kultuuris peetud ja peetakse edasi kõike seda, milles miski toimub. Inglise *environment* tähendab pelgalt looduskeskkonda. Tehiskeskkond, füüsiline, vaimne, sotsiaalne, psüühiline, virtuaalne jm keskkond justkui polegi midagi.

Toomas Hendrik Ilves: Keel on elav organism. Kui keel muutub ja kasvab, läheb kaasa uute ilmingutega, elab ka keel. Kui see kivistub, siis see hüljatakse.

19. sajandil tekkis olukord, kus eesti keel, toona agraarkeel, ei olnud enam piisav aset leidvate muutuste ja nähtuste kirjeldamiseks. Selle tulemuseks oli, et haritud eestlased hakkasid eelistama saksa keelt ja näiteks Õpetatud Eesti Seltsi tegevus oli algselt saksakeelne. Keel päästeti tänu uuendustele, mille Johannes Aavik jt 20. sajandi alguses eesti keelde tõid.

Sama kehtib tänapäeval. Keel, mis ei tule toime maailma kirjeldamisega, hüljatakse. Ma ei jaga seisukohta, mis ühelt poolt kritiseerib laensõnade kasutamist, kurtes, et just nagu vanasti täitus eesti keel russitsismidega, täitub see nüüd anglitsismidega, teisalt aga taunib ka uute omakeelsete vastete loomist.

Inglise keel on üks rikkaimaid just tänu sellele, et see on katoliiklik – võtab mõjutused vastu, teeb need omaks, mugandades ja sobitades originaali. Meie keele areng on olnud ju samasugune: saksa sõnast *Fledermaus* (hõljuv hiir) sai meie „nahkhiir”, sest eestlase muganduses muutus *Fledermaus ledermaus*'iks (nahkhiir).

Elav kultuur – ja keel, muusika, kunst, aga ka poliitika – on alati avatud, ja eriti kui see kultuur on väike. Suletud kultuurid, mis ehitavad barjääre välismaalima vastu ega vii end andekuse kaudu väljapoole, stagneeruvad. Vanakreeka kultuuril – ja, *nota bene*, keelel – oli mõju, mida näeme (kuigi alati ei tunneta) senini tänu selle võimekusele liikuda oma piiridest välja. Sõnast „dialoog“ kuni Tartu ülikooli peahooneni oleme võõrmõjusid üle võtnud ja oleme nende mõjude üle uhked. Vanarooma kultuur, just nagu ka Briti kultuur, on olnud vastuvõtlik mitmesugustele mõjutustele ja nagu ajaloolane Rene Brague näitab, garanteerisid sellega oma kestvuse. Filoloog John Mcwhorter seletab inglise keele edu maailmas just selle avatusega, võttes ülevaate keele ajaloost kokku pealkirjaga „Meie suurejooneline sohikeel“.

Eesti keel on sõnadest „tall“ ja „aken“ kuni sõnadeni „friikad“ ja „läikima“ olnud avatud keel. Olgem seega sallivamad ka siis, kui tõlgitakse ja võetakse üle jaburdusi nagu „süvariik“.

Märt Treier: Kui väga lühidalt öelda, on pool keelt vahepeal lihtsalt kuhugi ära kadunud. Kadumiskiirus on eksponentsiaalne – mida aeg edasi, seda kiirem. Häda on selles, et inimesed, eriti noored, lepivad üha lihtsama keelega, põhjusi on siin mitu ja kõik need on ammu kirjeldatud. Sõnadega „reaalselt“, „nagu“ ja „täiega“ räägitakse ära suurem osa jutust. Omamoodi on see muidugi kunst, aga rääkijad ise on rahul. Kõige viletsam ongi see, et nende keelekasutajate silmis ei ole siin probleemi. Oleks probleem, saaks mõelda lahendusele.

EESTI EMAKEELEÕPETAJATE SELTSI VÄLJA ANTAVAT EMAKEELEÕPETUSE SÕBRA AUNIMETUST KANNAVAD

(fototel ülevalt alla)

Kaja Kärner (2009),
Ülo Vooglaid (2010),
Mari Tarand (2011),
Toomas Hendrik Ilves (2013),
Märt Treier (2014),
Fred Jüssi (2015),
Kristiina Ehin (2016),
Ivo Linna (2017),
Gaute Kivistik (2018).

Aitäh, emakeeleõpetuse sõbrad, et oma igapäevatöös eesti keelt ja kirjandust väärtustate!
Milline koht on eesti keelel maailmas ja millega emakeeleõpetuse sõbrad eesti keelt võrdlevad, saab lugeda EES-i kodulehelt www.eeselts.edu.ee.
2019. aasta emakeeleõpetuse sõber kuulutatakse välja 1. novembril seltsi sügispäevadel EMTA kontserdi- ja teatrimajas.

Aga nad ei vaja lahendust, sest pole ka probleemi. Üha tihemini kuuleme ka seda, et eesti keeles ei ole ühe või teise nähtuse nimetamiseks ühtki sõna, mis on lihtsalt totter. Kurtjatel puudub lihtsalt tahtmine neid sõnu otsida ja leida, sest need sõnad istuvad juba veres ühes teises keeles. Kui veel selgemini öelda, ei ole eesti keel paljude seda emakeelena rääkijate silmis enam moes. Kui teaks viisi, kuidas see moodsaks teha. Põnev eeskuju sajab vahetevahel alla ka hoopis üllatavast kohast. Hiljuti tuli ühe meie ministeeriumi asekantslerit veenda, et see peaks eestlastele mõeldud ettekande eesti ja mitte inglise keeles.

Ivo Linna: Läbi aegade on olnud häid ja paraku ka halbu laulutekste. Oleneb muidugi, kust otsast vaadata. See, mis ühele on täielik saast, võib teise jaoks olla tõeline poeesia. Igal ajal kerkib teistest kõrgemale mõni tõsiselt suur tegija, näiteks Heldur Karmo, Henno Käo, Leelo Tungal, Ott Arder, Priit Aimla jpt. Nende tekste iseloomustavad väga ilus eesti keel, vaimukus, vaimsus, sügavus. Eks ole praegugi väga häid sõnameistreid, aga kuna tegijaid on palju ja uut muusikat toodetakse lausa konveiermeetodil, siis riivavad pahatihti kõrva oskamatult konstrueeritud värsikesed ja muidugi tänapäevane kadaklus - anglitsismide kasutamine. Arvan siiski, et moed tulevad ja lähevad, aeg aga annab armu ikka ilusatele sügava mõttega laulusõnadele.

Meie kirjanduse kodu on eesti keel. Meie keele kodu on eesti kirjandus. Miks peaksime tulevikku vaadates emakeelse kirjanduse eest ja kirjandusega eesti keele eest seisma?

Kaja Kärner: Meie keel on meie rahvuse, meie kirjandus on meie kultuuri alus. Ilma nendeta meid ei ole.

Ülo Vooglaid: Sellepärast peamegi, et meie kirjanduse kodu on eesti keel ja meie keele kodu on eesti kirjandus. Lugemine on mõtlemine. Väärtuseks ei ole teadmine; väärtuseks on teadmiste, nende kasutamise oskuse ja arusaamise ühtsus. Teadmisi koguneb õppides, aga peamine osa teadmistest koguneb kogemata ... Oskused kujunevad harjutades, katsetades, arusaamine mõeldes ja mõtestades. Kirjandus kujundab armastuse oma emakeele ja isamaa vastu. See omakorda paneb veel ja veel rohkem armastama kirjandust ja kogu vaimuvara. Igavesti kestvat emakeeleaastat!

Toomas Hendrik Ilves: Usun, et teeme seda niikuinii. Inimene luuletab ja kirjutab emakeeles. Inimene seisab alati oma emakeele eest. Eestlane tegi seda venestamise ajal, mil see oli ohtlik, eestlane teeb seda ka nüüd, mil oleme vabad. Ma ei ole mures.

Märt Treier: See on nüüd tähtsaim mõte: iga keele ja noorega töötava õpetaja võti on äratada õpilases see pakitsus, mis sunnib õige raamatu haarama kätte vabatahtlikult ja huviga. Kui ta sellega hakkama ei saa, on suure pildi küljest jälle tükk kukkunud. Unistan sellest, et oleks neid Rannamaa kadrilikke episoode, kus tuleb teki alt pimedast raamatuid välja koukida. Eesmärk on omakasupüüdlik ja nimelt see, et meil oleks täna ja homme inimesi, kellega oleks huvitav rääkida. Ja mitte ainult argijurast, vaid ka Allik- ja Tammsaarest. Ellu jäävad elavad asjad, surnutega on asjad ühel pool. Olid nad, mis nad olid, aga juba lahkunute meile jäetud pärand sõltub ainult elusatest. Kui unustame Tammsaare, ja just kirjaniku, just raamatuna, siis ei ole enam Tammsaaret. Film ei ole enam Tammsaare, see on juba Võigemast ja Loog, nagu paljusid teisi tuntakse Pitti ja Tarantino järgi. Täna veel tunneme Andrest ja Pearut Tammsaare järgi.

Ivo Linna: Arvan, et omamaise keele ja kirjanduseta meie rahvast polekski. Sestap on meie kõikide püha kohus iga hinnaga hoida meie keelt ja selle kodu – kirjandust. Kui me seda ei tee, oleme endid rahvana ise hukule määranud.